

VITRUPES IEKŠZEMES ŪDEŅU UN MITRĀJU KORIDORS AR BUFERZONU

1. Ainavas struktūras raksturojums

Ainavas struktūru nosaka vizuāli izteiksmīgā Vitrupes upes ieleja. Vitrupe iztek no Riebezera. Upes augštecē Metsepoles līdzenumā tek pa līdz 0,5 km platu un 15 m dziļu ieleju, bet lejtecē ieleja sašaurinās un upei tuvojoties jūrai pakāpeniski izzūd. Posmā starp Straumēniem un Vitrupi upe stipri meandrē un pavasarī applūdzina tai pieguļošās pļavas. Šajā posmā upē ir izveidojušās daudzas salas. Augšpus Ķirbižiem upes gultne aptuveni 10 km garā posmā ir regulēta. Posmā starp Ķirbižiem un Rīgas – Tallinas autoceļu upes ieleja stiepjas caur mežu. Vitrupes gultnē daudzviet sastopami laukakmeņu sakopojumi. Pirmskvartāra nogulumus lieguma apkārtnē veido vidusdevona Burtnieku svītas sarkanbrūni vai dzeltenbrūni vizlaini smilšakmeņi, kuri vietām atsedzas upes krastos, veidojot vizuāli izteiksmīgus ģeoloģiskos veidojumus.

2. Ainavas raksturojums un attīstība

2.2. Ainavas bioloģiskās daudzveidības raksturojums

Lejteces posmā izveidots dabas liegums “Vitrupes ieleja”.

Vitrupe ir tipiska lašupe, kas pati par sevi Baltijas jūras reģionā ir nozīmīga vērtība. Vitrupe kopumā ir bagāta ar ihtiofaunu, jo upē un tās pietekās sastopams lasis (*Salmo salar*), taimiņš (*Salmo trutta*), līdaka (*Esox lucius*), rauda (*Rutilus rutilus*), sapals (*Leuciscus cephalus*), pīkste (*Misgurnus fossilis*), platgalve (*Cotus gobio*) un upes nēģis (*Lampetra fluviatilis*).

Vitrupes ielejai raksturīga daudzveidīga putnu fauna, kas saistīts ar tās reljefa un biotopu daudzveidību – veciem mežiem upes nogāzēs un palienes zonā, upes ieleju un smilšakmens atsegumiem, kā arī atsevišķām pļavām. Lielākās teritorijas vērtības ir saistāmas ar vecajiem nogāžu mežiem. Dabas liegumā ir reģistrētas trīs īpaši aizsargājamas dzeņu sugas. Pavisam piecās vietās ir novērots baltmugurdzenis (*Dendrocopos leucotos*), vienā vietā – vidējais dzenis (*Dendrocopos medius*) un vienā – trīspirkstu dzenis (*Picoides tridactylus*).

Teritorijā reģistrēts meža balodis (*Columba oenas*), suga, kuras ligzdošanai nepieciešami veci meži ar kokiem, kuros dobumus izkalusi melnā dzilna.

Nogāzēm raksturīgs arī salīdzinoši liels zaļo ļauķīšu (*Philloscopus trochiloides*) skaits – šī suga reģistrēta pavisam piecās vietās. Lai arī zaļais ļauķītis nav iekļauts aizsargājamo sugu sarakstos, tam Latvijā ir raksturīga nevienmērīga izplatība, kas galvenokārt saistīta ar nogāžu mežiem upju ielejās.

Raksturīgākā ar upi saistītā suga ir lielā gaura (*Mergus merganser*), dabas lieguma teritorijā to varētu būt trīs vai četri pāri. Ticami, ka gauras ligzdo upes krastā daudzviet atrodamajos lielu dimensiju kokos ar apjomīgiem dobumiem.

Vēl viena suga, kuras izplatība ir tieši saistīta ar upes ieleju, ir zivju dzenītis (*Alcedo atthis*) – teritorijā ir divi vai trīs pāri. Vitrupes krastos atrodas vairāki smilšakmens atsegumi, kas ir piemēroti sugas ligzdošanai, trijos no tiem atrastas dažāda vecuma zivju dzenīšu alas, no tām viena apdzīvota.

Vitrupes ielejas augštecē salīdzinoši lielas platības aizņem bioloģiski vērtīgie zālāji.

2.3. Ainavas estētiskās un kultūrvēsturiskās vērtības

Ainavas estētiskais novērtējums:

Vitrupes augštecē dominē atklāta vizuāli augstvērtīga ainava ar skatu perspektīvām no Tūjas – Ķirbižu autoceļa uz Vitrupes ieleju. Sevišķi augstvērtīgi skati ir Zeltiņu un Ceriņu apkārtnē. Lejpus Ķirbižiem skatu perspektīvas ainavā ir pārsvarā slēgtas, jo tās ierobežo meža masīvi un citi ainavu struktūras elementi. Te dominē nelielas skatu perspektīvas ar vizuāli pievilcīgām upes ielejas ainavām, kuras galvenokārt tiek uztvertas pārvietojoties pa ceļu Tallinas šoseja – Ķirbiži. Vispievilcīgākās ainavas ir vērojamas pārvietojoties pa Vitrupi ar laivu, jo no upes pilnībā var vērot upes ieleju ar krastiem, kuros sastopami arī smilšakmens atsegumi. Kopumā Vitrupes ielejas ainavu no estētiskā viedokļa varam pieskaitīt pie vizuāli augstvērtīgajām ainavām.

Ainavas kultūrvēsturiskais novērtējums:

Vitrupes augštecē ir saglabājusies kultūrvēsturiskā zemes izmantošanas struktūra. Vienlaikus būtiski ir izmainījusies apdzīvojamā struktūra, jo daudzas viensētas ir likvidētas un nojauktas. Vitrupes ieleja un tās apkārtnē ir bagāta ar kultūrvēsturiskajiem objektiem:

- Ķirbižos muiža uzcelta ap 1638. gadu, bet vēlāk 18. gs. beigās Ķirbižu muižas kungu māja celta fon Aderkasa dzimtai. Šī klasicisma stila ēka tika pārbūvēta 19.gs. beigās un 20.gs.sākumā, pirmā stāva logi ieguva tam laikam modernas vācu jūgendstila formas. Laukums kungu mājas priekšā bruģēts ar masīviem dzirnakmeņiem. Muižas apbūves kompleksā ietilpst 19.-20. gs. saimniecības ēkas, stallis. Bijušajā muižas klētī ierīkots Meža muzejs. Ievērību pelna bijušais Ķirbižu muižas stallis, kas ir viens no raksturīgākajiem un retākajiem jūgendstila arhitektūras pieminekļiem Vidzemē, celts 20.gs sākumā. Diemžēl šobrīd daļa bijušās Ķirbižu muižas staļļa ēkas ir pussabrukusi, tai steidzami nepieciešams veikt rekonstrukcijas darbus. Netālu no muižas klēts apskatāma bijusī Ķirbižu mežniecības ēka, kas celta 20.gs. sākumā. 1856.-1858. g. Ķirbižu muižā Aderkasa ģimenē par mājaskolotāju strādāja Baumaņu Kārlis. Ķirbižos savulaik bijusi arī skola. Padomju gados Ķirbižos atradās Vitrupes mežniecība un mežizstrādes iecirknis.

- Brīdagās atrodas **Lielsalacas ev. lut. draudzes lūgšanu nams**, kas celts 1879. gadā kā brāļu draudzes nams, kā arī veca kapsēta. Tajā atrodas baznīca, kura ir valsts aizsardzībā esošs kultūras piemineklis, kapsēta un vecas ēkas. Vienā no ēkām patlaban izveidots meža muzejs (DAP “Vitrupe ieleja, 2006.).

2.3. Ainavas sociālekonomiskā nozīme

Līdz šim organizēta tūrisma infrastruktūra visā Vitrupe ielejas teritorijā nav iekārtota. Upes krastos esošo māju iedzīvotāji teritoriju izmanto rekreācijai – sēņošana, ogošana, makšķerēšana utt. Patlaban par vienīgo apsaimniekošanas infrastruktūras objektu teritorijā var uzskatīt meža mācību dabas taku “Vālodzes”, kas atrodas pie Ķirbižu meža muzeja. To 2001. gadā izveidoja Limbažu virsmežniecība. Taka iespēju robežās arī tiek apsaimniekota par virsmežniecības līdzekļiem. Kopā ar meža muzeju taka veido pievilcīgu tūrisma objektu, tomēr apmeklētāju skaits šajos objektos pagaidām ir neliels. Takas kopgarums ir 2.1 km, tajā izveidotas labiekārtotas atpūtas vietas, trepes nogāzē un norādes. Tā iepazīstina ar Latvijas mežu raksturīgākajiem kokiem, krūmiem un augiem. Takā iespējams apskatīt gan cilvēka darbību mežā – iestādītu kultūru, izkoptu jaunaudzi, gan izcilus dabas veidojumus – “Vālodzes” dižozolu (6,52 m) un 165 gadus vecu priežu audzi.

Vitrupe straujums (krāces), ielejas ainava (smilšakmens atsegumi) un pievilcīgā upes ieteka jūrā nosaka to, ka Vitrupe ir iecienīta ūdenstūristu upe. Pamatā upe ir izbraucama pavasaros un rudenos, kad ir augsts ūdens līmenis, bet vasarā braukšana ar laivu praktiski nav iespējama. Iecienītākais posms ir no Ķirbižiem līdz jūrai. Tas ir klasisks vienas dienas maršruts, aptuveni 12 km garš. Atsevišķās vietās Vitrupe krastos atrodamas ugunsgrāku vietas un sadzīves atkritumi, kas varētu būt saistīti ar ūdens tūristiem un atpūtniekiem. Patlaban ūdens tūristu skaits un to ietekme nav liela, taču nākotnē tā var pieaugt.

2.5. Vispārējās tendences ainavu struktūras attīstībā un to ietekmējošie faktori

- Upes piesārņojums, kas veicina eutrofikāciju, līdz ar to arī straujteču aizaugšanu ar ūdensaugiem, kā rezultātā samazinās sugu daudzveidība upē un nārsta vietām piemērotās platības.
- Nepietiekami organizēts tūrisms, kas apdraud jutīgos biotopus un sugas.
- Lauksaimnieciskās darbības apsūkums un viensētu izzušana, kā rezultātā aizaug bioloģiski vērtīgās pļavas upes ielejā, kā arī mazinās ielejas ainaviskā vērtība.

2.6. Ainavu vai ainavu elementu pašreizējais aizsardzības režīms un tā ietekme uz ainavu izmantošanu un apsaimniekošanu

Lielākā daļa Vitrupe ieleja atrodas ZVBR ainavu aizsardzības zonā, bet lejtece dabas liegumā „Vitrupe ieleja”. Pašreizējais upes ielejas

aizsardzības statuss daļēji nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu upes ielejas ainavā.

2.7. Vēlamā ainavu struktūra un tās elementu attīstība

- Upes lejtecē noēnota upe ar krāču - straujteču biotopiem. Lēnteču posmi mijas ar straujtecēm. Upē nav šķēršļu zivju migrācijai.
- Dzīvotņu platība (gan straujteču, gan lēnteču posmi) jāsaglabā vismaz esošajā līmenī, paredzot (ja iespējams) to palielināšanu.
- Upes krastos mozaīkveida ainava: meži, pļavas, viensētu tipa apbūve.
- Vēlamā sugu struktūra: straujtecēs reofilās sugas – lasis, taimiņš, pavīķe. Lēntecēs – karpu dz. zivis, smilšu sēkļos – upes nēģa kāpuri.
- Saglabātas pļavas upes augštecē un atsevišķi pļavu fragmenti upes lejtecē.
- Upes eutrofikācijas līmenis zems.
- Upes augštecē saglabājamās skatu perspektīvas uz Vitrupes ieleju.

2.8. Priekšlikumi ainavas izmantošanai un apsaimniekošanai

1. Upes lejtecē ielejas apsaimniekošanu veikt atbilstoši izstrādātajam dabas lieguma „Vitrupes ieleja” dabas aizsardzības plānam.
2. Jānodrošina bioloģiski daudzveidīgo zālāju saglabāšana upes ielejā.
3. Pieļaujama pielūžņojuma (lielu aizkritumu) izvākšana no atsevišķiem upju posmiem, straujteču atjaunošana.
4. Nav pieļaujama vēja ģeneratoru būvniecība.
5. Nav pieļaujama bioenerģētiskās koksnes plantāciju ierīkošana.
6. Nav pieļaujama derīgo izrakteņu ieguve ielejas virspalu terasēs un pamatkrastā.
7. Nav pieļaujama mežizstrāde Vitrupes ielejas lejtecē, bet pieļaujama baltalkšņu audžu izciršana upes augšteces bijušajās pļavās.
8. Nav pieļaujamas darbības, kas tieši ietekmē kvalitāti: piesārņojuma vai N un P ievadīšana upēs, kā arī darbības, kas pastiprina krastu eroziju (kailcirtes, nogāžu nomīdīšana utt.).

3. Priekšlikumi ZVBR zonējumam

Vitrupes ielejas ainavu telpā saglabājams esošais ZVBR zonējums un zonējums saskaņā ar dabas aizsardzības plānu.